

РЕЦЕНЗИЈА
НА РАКОПИСОТ „ЕКОНОМСКА ГЕОГРАФИЈА”
ОД ПРОФ. Д-Р РИСТЕ ТЕМЈАНОВСКИ, ЕКОНОМСКИ ФАКУЛТЕТ,
УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ” ВО ШТИП

Врз основа на одредбите од Статутот и Правилникот за единствените основи за остварување на издавачката дејност на Универзитет „Гоце Делчев” во Штип, како и Одлуката бр.1202-105/5 од 207. редовна седница на Наставно-научниот совет на Економски факултет, одржана на 24.8.2021 година, избрана е Рецензентска комисија во состав:

- **проф. д-р Никола Димитров**, редовен професор, Факултет за туризам и бизнис логистика при Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип;
- **проф. д-р Круме Николоски**, редовен професор во пензија, Факултет за економски науки при Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип

за изготвување на извештај - рецензија на приложениот ракопис со наслов „**Економска географија**“ - второ изменето и дополнето издание од авторот **д-р Ристе Темјановски**, редовен професор, наменет за студентите на прв циклус студии на Економски факултет при Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип.

По прегледот на ракописот, Комисијата до Наставно-научниот совет на Економски факултет го поднесува следниов

ИЗВЕШТАЈ

Општи податоци за ракописот: Ракописот „**ЕКОНОМСКА ГЕОГРАФИЈА**” од проф. д-р Ристе Темјановски е наменет за студентите на прв циклус студии на Економски факултет при Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип. Ракописот е структуриран и пишуван според Наставниот план и програма за предметот ЕКОНОМСКА ГЕОГРАФИЈА, кој се изучува на прв циклус студии на Економски факултет при Универзитет „Гоце Делчев” – Штип. Наставниот предмет Економска географија е застапен во прва година (прв семестар), како предмет на студиската програма Бизнис економија (2+2+2) со 6 кредити (стара и нова студиска програма). Ракописот кој им е доставен на рецензентите претставува материјал преку кој студентите ќе можат да добијат основни насоки, сознанија, практични искуства и информации потребни за предметната материја, но и ќе може целосно да се реализираат барањата на предметната програма и ЕКТС системот.

Податоци за обемот на ракописот: Содржината на ракописот, кој е наменет за издавање во вид на е-учебник по предметот ЕКОНОМСКА ГЕОГРАФИЈА, е претставен од вкупно 290 страници текстуален материјал, надополнет со табели, слики и прилози. Трудот е пишуван во А4 формат, со нормален проред, употребен е фонт Arial, големина на буквите 11. Ракописот е подготвен според стандардната методологија, а обемот на трудот и неговата содржина ги задоволуваат критериумите според бројот на часови и според одредбите од Правилникот за единствените основи за остварување на издавачка дејност на Универзитетот „Гоце Делчев” во Штип. Ракописот по обемот и содржината ги задоволува критериумите за електронски учебник и кореспондира со бројот на часови по предметот ЕКОНОМСКА ГЕОГРАФИЈА за студентите на Економски факултетот при Универзитет „Гоце Делчев” - Штип.

Податоци за постоење на сличен или ист наслов: Ракописот е напишан на едноставен и разбирлив јазик, со јасна стручна терминологија, прифатлив за студентите. Трудот, според содржината и начинот на обработка, претставува дело во кое на оригинален начин е опфатена комплексноста на економско-географската проблематика. И покрај тоа што во нашата земја постои мал број и опфат на јавно презентирани литература од оваа област, сепак проблематиката разработена со оваа методологија и во овој обем е неопходна за студентите на Економскиот факултет, за студентите кои ги изучуваат сродните економски проблематики и други дисциплини (студиите по географија, туризам и бизнис логистика,

политички науки, по јавна администрација и сл.). Може да се каже дека трудот претставува научен материјал со висок квалитет кој може да се примени за стекнување на широки знаења од доменот на актуелностите на економската географија, за студентите и за пошироката јавност. Во таа смисла, учебникот претставува единствен едукативен пишан стручен труд кој обработува ваква проблематика кај нас, приспособен на потребите за образование и едукација во областа на економските науки. Затоа овој учебник сметаме дека е особено значаен, како од теоретски, така и од практичен аспект за актуелните и идните генерации на студенти. Друг учебник, скрипта, практикум или друго наставно помагало што ја третира проблематиката и на економската географија во една синтетна целина според ваквата наставна програма на УГД не е објавен, освен неговото претходно прво издание од книгата „Економска географија“.

Краток опис на содржината: Материјата е конципирана во десет самостојни поглавја.

Од содржински аспект во трудот се опфатени 10 тематски целини - глави, кои се однесуваат на: Економско географските процеси и глобалните промени и предизвици (Глава I); Појава, развој и современи процеси на Економската географија (Глава II); Методологија на економско-географските истражувања (Глава III); Развој на современите теориски концепции за регионалниот развој (Глава IV); Основни карактеристики на населението во светот (Глава V); Основни карактеристики на земјите според степенот на економска моќ (Глава VI); Алокацијата на ресурси како важен фактор за економски развој (Глава VII); Сообраќај (Глава VIII); Туризам (Глава IX); Животната средина и одржливиот развој (Глава X); Пред да ги истакнеме нашите оценки за трудот, како и предлогот, најнапред во скратена форма ќе ја презентираме неговата содржина.

Во **првото поглавје** од книгата авторот проф. Темјановски фокусот на вниманието го насочува кон елаборирање на феноменот на економско географската наука како економска реалност, нејзиното значење, актуелност и место во глобалниот бизнис. Прашањето за светскиот пазар и светската економија спаѓа во редот на најважните прашања на економската наука. Ова прашање особено дојде до израз со развојот на меѓусебната размена на стока, сообраќајот, комуникациите, со што националните економии меѓусебно почнале да функционираат како сложен економски организам. Како што условите на производство и нивото на економскиот развој се различни од една земја до друга, така различно се развивале и економските модели и политики за оптимално вклопување на светскиот пазар. Тие се однесуваат во прв ред на разместувањето на производните сили, на промените на нивната структура, на разместувањето на производните односи и нивното влијание врз промените на економската политика не само во одделни земји, туку во светски размери. Така од една страна имаме длабоко имплементирани врски и односи во тој правец, додека на друга страна одредени национални економии кои далеку отстапуваат од современите економски текови и кои можат да „сонуваат“ за фаќање чекор со развиениот свет, создаваат различен „економски пејзаж“ на развиеност и технолошка совршеност. Понатаму авторот дава еволутивен развој и дефинирање на економската географија како важна научна дисциплина. Се осврнува на позначајните периоди, правци и школи кои влијаеле на детерминирањето на економско-географската проблематика, како и поврзаноста на економската географија со сродни економски и останати дисциплини. Тој ја дефинира економската географија како *научна дисциплина која се занимава со просторната организација и дистрибуција на економските активности (производство, транспорт, комуникација и потрошувачка), начинот на користење на светските ресурси, како и просторната структура и анализа на светската економија и економските региони.*

Втората глава е насочена кон современите содржински анализи и стручни прикази за појавата, развојот и современите процеси што се случуваат во економската географија. Глобализацијата која има долга предисториска траекторија, отелотворена во економско-географскиот код. Таа поседува еволуција која потекнува од човековото запознавање на екуменот до глобалната економска експанзија на светскиот поредок. Но светот се развива со многу поголем динамизам, отколку што нашите предци и во најзабрзан историски

подем, би можеле да замислат. Генерацијата на младите на Западот денес трошат шест пати повеќе од своите родители; глобалниот приходи за само 165 години (1870-1985) е зголемен за 40%. Профитот на транснационалните корпорации се зголемил за 700%. Економската супериорност се изразува и преку новата глобална мобилност: слободно движење на капитал, намалување на протекционистичките бариери во потрага за најевтина работна сила и суровини, зони со најмали социјални издатоци и најголеми даночни олеснувања. Сето ова се рефлектира во создавање на огромен економски јаз меѓу развиените и неразвиените земји.

Во *третиот дел* на книгата се разработуваат методологијата и методолошкиот пристап во анализирањето на појавите и процесите во економската географија. Основен методолошки проблем на секоја наука, како природна, така и општествена, е да овозможи непосредно запознавање со внатрешните движења, преку нив да ги открие движечките сили кои ги даваат основните законитости. Методологијата ја дефинира како збир од сознанија, средства и начини за водење на истражувачките процеси и процесите на синтеза, заклучување, конципирање и експликација. Во тој контекст, во услови на постоење на т.н. „асиметрија“ на информации, контролата и управувањето со информации претставува еден од најважните услови за донесување оптимални одлуки. Науката инсистира на факти, на спознаени вистини кои можеме да ги прифатиме. Иако перманентниот стремеж кон осознавањето на вистината, на објективното, на она што е, на она што реално постои, е битна, иманентна карактеристика на науката, но науката не е прост, едноставен, механички збир на факти. Науката формулира, дефинира категории, утврдува закони, а за да биде вистинска наука неопходно е категориите и законите да ги „лоцира“, да ги поврзи, во логичен и конзистентен систем од знаења.

Развојот на современите теориски концепции за регионалниот развој се обработени во *четвртата глава*. Авторот д-р Темјановски дава поимно објаснување и категоризирање на основните поставки на теориите на локација и просторната разместеност на производството и потрошувачките центри. Отсекогаш просторот играл значајна улога во сите манифестации на човековата дејност. Просторното разместување на производството се врши во согласност со одредени законитости, под дејство на одделни фактори, со цел да добијат оптимални резултати од работењето што се манифестираат со остварување на најголемо можно производство со најниски производствени трошоци. Искуството кај голем број на теоретичари кои се занимавале со проблематиката на локацијата на индустријата и просторната економија покажало дека географската местоположба и транспортната поврзаност имаат големо значење (за некои од нив и пресудно) и претставуваат фактор за локација на индустријата поради минимизирање на производствените трошоци. Авторот ги опфаќа традиционалните и современите форми на локација. Секако дека моделот на кластери кој е обработен во современите форми на локација е особено интересен за навремената диспозиција на производните и потрошувачките центри. Аналитички пристапува и кон објаснувањето на бизнис инкубаторите, научните паркови како можност за генерирање поголем економски развој и намалување на невработеноста кај неразвиените и растечки економии.

На проблемите поврзани со населението, бројната состојба, динамика, структура и разместеност авторот го посветил *петтото поглавје* во учебникот. Брзиот пораст на населението ја зголемува потенцијалната, апсорпциона моќ на пазарот и претставува основа за развивање на многубројни потреби на страната на побарувачката, а за задоволување на тие потреби е потребно на пазарот да постојат разновидни стоки и услуги. Доколку производството се развива побавно може да се појави диспропорција, затоа што на пазарот ќе се појави недостаток на стоки и услуги. Аналитички се обработени состојбите со вкупното население, природното движење на населението, населението според демографските структури (старосна, полна, расна, етничка, јазична), како и економските структури (занимање, дејност, активност итн.). Ваквите показатели претставуваат солидна основа за планирањето на најважниот ресурс во економската стратегија на секоја земја, а тоа е човечкиот ресурс. Населението е еден од најважните фактори во општествено-економскиот развој на секоја земја. Притоа, населението има големо значење за обемот,

структурата и развојот не само на производството, туку и на целокупната општествено-економска активност во една земја. Авторот напоменува дека демографскиот фактор, а посебно работната сила е и многу важен техно-економски локационен фактор. Како локационен фактор населението добива значење на територијалната дистрибуција на индустријата, односно на производството во целина, респектирајќи ги притоа економските моменти и техничките достигнувања. Еден од мотивите за лоцирање на активностите на развиените економии е компаративната предност, преку трошочно најефикасната понуда на сировини, но и работна сила во неразвиените земји. На пример, некои мултинационални компании ги преселуваат фирмите во Индија (за софтверски решенија и одржување на компјутерски програми), како би ги искористиле квалитетните и помалку платени програмери. Концентрацијата на економската моќ и на производството е во директна корелација и со постоење на производна и сообраќајна инфраструктура. Вложувањето и распределбата на сообраќајната инфраструктура е во директна поврзаност со статусот на економскиот развој и со богатството. Во поглед на локацијата, производната и сообраќајната инфраструктура се во меѓусебна поврзаност со големите урбани области или коридори кои обезбедуваат побрз пристап до големите пазари заклучува д-р Темјановски.

Во **шестото поглавје** авторот фокусот на внимание го насочува кон основните карактеристики на земјите според нивниот потенцијал и економска моќ. Како и сите останати човекови економски активности, и производството е нерамномерно распоредено на населениот дел на Земјата, а сепак концентриран во некои области. Регионите во кои се произведува исто така се и меѓународни финансиски центри, во смисла на создавање и апсорбирање на странските директни инвестиции (СДИ). На глобално ниво, всушност производството претставува движечка и доминантна сила која стои зад меѓународната трговија.

Економската моќ на одделни национални економии во светот, традиционално низ историјата се одредувала преку нивното учество во вкупната меѓународна трговска размена. Денес во сферата на глобалните случувања сите држави учествуваат во меѓународната трговија. Се одвива немилосрдна борба помеѓу земјите на светската трговска арена. Само земјите кои успеваат да се издвојат со квалитет, иновативност и конкурентска цена успеваат да доминираат и да издвојат профит во меѓусебниот натпревар. Светскиот трговски систем е најбројниот и најсложен регионален структурен организам. Различни производи и услуги произведени во секоја земја се продаваат ширум светот преку најразновидни економски агенти (индивидуални лица, фирми, влади) во други земји. Државите кои меѓусебно тргуваат во овој сложен систем се со различни големини, стопанска развиеност, политички и културен развој и природни ресурси.

Во оваа тематска единица авторот ги разработува и најзначајните регионални економски интеграции во поглед на соработката и комуникациите на националните економии. Земјите кои влегувале во економска интеграција, настојувале со вкупната продуктивност на сопственото национално производство да ја подигнат меѓународната конкурентност на повисоко ниво. На тој начин и рамномерно да учествуваат во распределба на приходите, кои благодарение на процесите на интеграција и рационализација во поделбата на работата бележат постојано зголемување.

Најголемо внимание, аналитичко-синтетички пристап и посветеност авторот опфаќа во **седмото поглавје**, каде што ги разработува ресурсите (природни и создадени) како важен фактор за економскиот развој. Потенцијалот на една национална економија или компанија го сочинуваат нејзините ресурси, кои и овозможуваат поголема или помала компетентност и конкурентност на пазарот. Факт е дека ако со ресурсите се управува правилно, односно ако е воспоставен систем на менаџмент на ресурсите, тогаш се создадени и добри потенцијали за економското работење. Во економијата постојат различни гледишта за влијанието на природните ресурси врз економскиот развој. Квантитетот, квалитетот и разместеноста на природните ресурси е значаен фактор за димензионирање на економскиот развој на една земја. Ориентацијата на економијата за користење на сопствената сировинска база и погодностите што ги даваат природните

ресурси, во голема мера ја намалува зависноста на економијата од надворешниот пазар. Во тој контекст се наметнува и потребата за секоја економија за највисок приоритет во планирањето на *алокација на ресурси*. Алокација на ресурсите се зголемува како прашање бидејќи ресурсите (природните богатства, руди, нафтените ресурси) во светски рамки се наоѓаат во ограничени количества, за разлика од човековите потреби кои постојано се зголемуваат. Поради тоа, алокацијата на ресурсите претставува распоредување и оптимално искористување за некој дефиниран ресурс. Во оваа глава авторот детално ги разработува енергетските ресурси, металургијата, машинската, автомобилската, хемиската, фармацевтската и информатичката индустрија

Погодноста, технолошкиот развој и значењето на транспортот се разработени во *осмото поглавје*. Транспортот има големо значење за развојот и на: културните, социјалните и економските придобивки. Неговата неопходност многу добро е докажана во економската историја на многу земји. Така, во почетниот стадиум на формирањето, односно првите два или три века, Америка била само еден вид филијала на Европа, и покрај тоа што располагала со огромно природно богатство. Исто така, меѓународната светска размена е најнепосредно сврзана за постоењето на развиени системи на транспортни врски помеѓу најдалечните региони на светското стопанство. Без транспорт големите природни богатства би останале мртв капитал, а производството би се svelo на најмала мерка и во само ограничени размери. Авторот ги разработува најважните патни правци и транспортни коридори, опфаќајќи ги најзначајните видови на транспорт: патен, железнички, поморски, воздушен, цевководен.

Туризмот како важна стопанска гранка е елабориран во учебникот во *деветтото поглавје*. Туризмот претставува сложена стопанска, општествена и културна дејност. Туризмот во современиот свет се карактеризира со голема динамичност и масовност во развојот. Таа масовност се однесува и на меѓународниот туризам и на развојот на туризмот во одделните земји и региони. Како таков тој станува еден од основните лостови што го покренува развојот на голем број земји, на кои се засновуваат цели национални економии и региони во светот. Меѓу сите општествени движења туризмот најјасно ги определува просторните релации: местото од каде што тргнуваат туристите, правците по кои се движат и местата каде што доаѓаат и престојуваат туристите. Овие просторни релации се одраз на квалитетно различните географски средини. Туризмот како стопанска дејност претставува економска појава со нагласено влијание во просторите каде што се јавува преку вршење на основната функција-прифаќање и сместување на туристите, задоволувајќи истовремено голем број нивни барања и желби. Авторот дава преглед на најважните туристички дестинации и приходите од туризмот по региони и земји со што ја истакнува важноста на оваа стопанска гранка во економскиот развој на секоја земја.

Во последната *десетта глава* авторот ја разработува проблематиката поврзана со животната средина. Д-р Темјановски ја нагласува алармантната состојба со деградацијата на животната средина. Луѓето се неразделен дел од глобалниот екосистем и единствено тие можат и мораат да влијаат врз неговиот опстанок. Опасноста од деградацијата на биолошката разновидност е воедно и опасност за основниот систем, кој го одржува животот на планетата Земја. Светот денес се соочува со незапирливи промени. Се предвидува дека бројот на светското население во 2030 година ќе достигне 8,3 милијарди жители. Ваквиот експлозивен раст значително влијае врз разновидноста, квалитетот и ликот на планетата Земја. Демографскиот притисок, надополнет со неконтролирано црпење на природните ресурси и несоодветната грижа за животната средина може да доведе до губењето на биолошката разновидност, која ќе се рефлектира врз сензитивноста на еколошките потенцијали, во вид на исцрпување и исчезнување на видовите. За крај, напоменува авторот, севкупниот интелектуален, научен и морален капацитет на сите единки на човековата заедница мора синергетски да делува и да се спротивстави на неконтролираниот растеж и освојување на просторот, со единствена цел, опстанок на планетата Земја.

ЗАКЛУЧОК

Материјата обработена во ракописот на учебникот со наслов „ЕКОНОМСКА ГЕОГРАФИЈА“ во целост ги задоволува потребите на Наставниот план и програма по предметот предвидена за студентите на прв циклус студии на Економски факултет при Универзитет „Гоце Делчев“ во Штип.

Материјата е презентирана со јасен, студиозен, стручно-методолошки пристап и низ бројни табеларни и графички примери. Авторот применува бројни методи во презентирањето на материјата. Присутен е аналитичкиот пристап, односно квалитативната анализа, методот на графови и научна проценка. Авторот на трудот ги илустрира испитуваните појави компаративно низ временска и просторна димензија, преку примери со учество на различни модели на транспорт во превозот на луѓе, стока и услуги, а потоа врз таа основа ги прави нужните обопштување и синтетизирање.

Во разработка на поставените теми во трудот, авторот со прилично разбирлив и стручен академски стил на пишување на вакви наставни градива пристапува кон структурирање на проблематиката и користениот материјал во конечното обликување на трудот што е пред нас. Со нагласена академска прецизност авторот ги дефинира и презентира заклучоците до кои доаѓа при истражувањето во оваа област. Поради ваквиот стил и модел на презентираниот материјал се очекува студентите без тешкотија да ја совладаат оваа материја. Трудот е поткрепен со бројни статистички табеларни прегледи и графикони, како основа на анализите, истражувањата и заклучоците по клучните прашања содржани во трудот, а цитирана е најсовремена литература за оваа проблематика од домашни и странски автори, актуелни законски регулативи, клаузули од националното и меѓународното право, како и актуелни статистички податоци од Еуростат и ОН.

Од горенаведеното, Комисијата констатира дека ракописот целосно ги оправдува и задоволува основните критериуми за објавување во форма на рецензиран електронски учебник.

Поради тоа, Рецензентската комисија има особена чест и задоволство да му предложи на **Наставно-научниот совет на Економскиот факултет при Универзитет „Гоце Делчев“ во Штип** ракописот „ЕКОНОМСКА ГЕОГРАФИЈА“ од проф. д-р **Ристе Темјановски** да биде издаден како електронски учебник за студентите на Економски факултет при Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип.

Рецензенти

Д-р **Никола Димитров**, редовен професор, с.р.
Д-р **Круме Николоски**, редовен професор, с.р.